

„MEDIER OG DEMOKRATI“: PORTRÆT AF EN DEBAT

Den offentlige debat om mediernes, især tv's, rolle – og magt – i den demokratiske proces er præget af rutinemæssig bekymring. Når spørgsmålet om mediernes påvirkning af den politiske proces gennem de sidste årtier gøres til genstand for intellektuel debat, er der som oftest tale om en sørgelig historie. Det er de debattører, der fremfører denne „store fortælling“ om mediernes og politikens forfald, der har vinden i ryggen, mens de mere optimistiske debattører befinder sig i en perifer position, hvorfra der må argumenteres *imod* det pessimistiske syn.

For eksempel skrev den ansete sprogprofessor og redaktør af *Danmarks Nationalleksikon* Jørn Lund i 1997 en kronik med overskriften „Det kulturelle nulpunkt“ om mediernes ansvar for demokratiets sørgelige tilstand, hvori han konkluderede: „Tv har svigtet folkeoplysningen, kulturen og sproget til fordel for perspektivløs dansk og udenlandsk underholdning. (...) Efter min mening repræsenterer 1996 på begge stationer det kulturelle nulpunkt, det punkt, hvorefter de skadelige virkninger på kulturen er større end de gavnlige“ (*Politiken*, 29. august 1997).

Når debatten omhandler de nyere programformer, som har taget udgangspunkt i almindelige menneskers hverdag og ladet en bred vifte af stemmer fra hverdagens Danmark komme til orde, er kritikken lige så skarp. For eksempel skrev daværende debatredaktør, senere radikal udviklingsminister i Poul Nyrup Rasmussens regering, Anita Bay Bundegaard (2000), under overskriften „Medier: Den almindelige mening“ en klumme i *Politiken*, hvor hun tegnede et portræt af de demokratiske skadevirkninger af programmer som *Synspunkt* (et debatprogram på DR1, hvor et halvt dusin almindelige mennesker en gang om ugen blev sat til at diskutere aktuelle samfundsspørgsmål) og *19Direkte* (DR1's nyheds/magasin-program med „nyheder i øjenhøjde“):

Lige så langsomt er almindelige mennesker ved at sætte sig på især de elektroniske mediers sendeflade. (...) Programmet (*Synspunkt*) er kun et af mange, hvor almindelige mennesker optræder for andre almindelige mennesker på den anden side af skærmen. Ikke fordi de ved noget, har noget på hjerte eller en historie at fortælle. Deres eneste kvalifikation er, at de er almindelige, og at de har en mening. (...)

Er det ikke bare demokratisk? For er det måske ikke netop kernen i demokratiet, at alle har lov til at komme til orde, sige deres mening og påvirke dem, de har valgt til at styre landet? Er medierne i virkeligheden i gang med en tiltrængt demokratisering af samfundet? Det kunne godt se sådan ud. Men der kunne også være tale om noget mindre ædelmodigt, nemlig at de har travlt med at legitimere deres virksomhed ved hjælp af sagesløse mennesker. (...)

Nu er populisme jo et godt gammelt trick, når man vil i verden frem, der er bare det ved det, at i den moderne informationsverden vil almindelig-gørelsen af medierne ret hurtigt få store konsekvenser for den offentlige debat og for det enkelte menneske. (...) Medierne synes i al deres iver efter at tækkes et marked (...) at lide af en kolossal frygt for at stå ved det, der simpelthen er deres forbandede pligt: at kvalificere den offentlige debat, så det enkelte menneske får et bedre grundlag at danne sin egen holdning på – så vi bliver klogere (*Politiken*, 22. januar 2000).

Med andre ord så er medierne godt på vej til at gøre os alle sammen dummere og dermed til at trække det hidtidige fundament af oplysning væk under vores demokratiske samfundsorden. I disse indlæg er det den overhåndtagende underholdning og almindelige menneskers invasion af sendefladen, der er problemet. Når det mere specifikt er nyhedsjournalistikken, der kritiseres, nævner kritikerne ofte en række indbyrdes forbundne forfaldstegn:

- *Personfiksering*: Nyhederne bliver mere og mere personfikserede og interesserer sig udelukkende for politiske aktørers taktiske spil og personlige troværdighed og ikke for deres politiske visioner og programmer.
- *Trivialisering*: Der fokuseres mere og mere på „human interest“ og bløde nyheder i stedet for på væsentlige politiske sager.
- *Populisme*: Medierne bygger konflikter i samfundet op ud fra en modsætning mellem fjerne, uvidende og arrogante politikere og folkets repræsentanter, der ved, hvor skoen trykker, men ikke kan råbe politikerne op, så fornuften sejrer.
- *Tempo-opskrivning*: Der bliver mindre og mindre tid til at dvæle ved tingene, indslagene bliver kortere og kortere, æstetiske virkemidler som

klipperytme bliver mere og mere hektiske, politikerne får kun lov til at tale i „lydbidder“, og skærmen fyldes med samtidige visuelle, talte og skriftlige informationer.

- *Samtale-gørelse*: Hverdags sproget finder vej også til nyhederne, som derved får præg af hyggesnak snarere end seriøs information.

Set i historisk perspektiv er disse tendenser, og kritikken af dem, ingenlunde nye. De har i mere end hundrede år kendetegnet det, man med forskellige betegnelser har kaldt sensationspressen, den gule presse og tabloidpressen – heraf etiketten „tabloidisering“. Men tendenserne er nye i tv-mediet, hvor de nok var på vej i dansk tv i 1970-80'erne under betegnelsen „amerikanisering“, men først for alvor fik fodfæste efter monopolbruddet og oprettelsen af TV2 i 1988. Denne udvikling er blandt andet dokumenteret af Stig Hjarvards analyser af tv-nyhedernes historiske udvikling i Danmark (Hjarvard, 1999b) og af Anne Jerslevs analyser af reality-tv i en dansk sammenhæng (Jerslev, 2004).

I den internationale medieforskning vinkles udviklingen på samme måde og næsten altid i forlængelse af Jürgen Habermas' historiske analyse af den borgerlige offentligheds forfald (Habermas, 1962). En radikal og velkendt eksponent for denne kritik er amerikaneren Neil Postman, der ofte citeres for, at „seriøst tv“ er en selvmodsigelse (Postman, 1986). En nutidig skandinavisk eksponent for bekymringen på demokratiets vegne over mediernes ændrede italesættelse¹ af blandt andet politik tegner følgende signalement af situationen i dag:

Det er stadig meningsfuldt at tale om en offentlig sfære, der eksisterer i dag, men ud fra en hvilken som helst målestok befinder den sig i en ynkelig tilstand. (...) Den stigende popularisering kan være og har i mange tilfælde været en positiv udvikling, der har bragt flere ind i den offentlige sfære, men efter de flestes opfattelse er tendensen til popularisering i dag ved at degenerere i trivialisering og sensationstrang. (...) Vi står over for en alvorlig nedbrydning af borgernes engagement, (...) en krise for det civile samfund og samfundsborgerskab som sådan, der kan ses i forlængelse af en mere omfattende kulturel forarmelse (Dahlgren, 2001).

Denne karakteristik af mediernes påvirkning af samfundet hævder altså, at medierne gør os borgere til dårligere medspillere i den demokratiske proces – hvis vores demokrati er lidende, så er det i høj grad mediernes skyld.

Der findes andre vurderinger af samspillet medier/demokrati, som anlægger en mere optimistisk synsvinkel. I en dansk sammenhæng kan man sige,

at forskere med analytisk indsigt i dansk nyhedsjournalistik er mere afdæmpet kritiske over for de nævnte tendenser (fx Lund, 2002; Hjarvard, 1999b). Det gælder også Jerslevs analyser af nyere dokumentar- og reality-genrer, der bl.a. ser på, hvordan unge seere faktisk oplever og bruger tabloid- og infotainmentprogrammer (Jerslev, 2004). Blandt internationale medieforskere er der nogle få, der næsten stiller sagen på hovedet.

Briten John Fiske er nærmest herostratisk berømt for at se tabloidjournalistikken som et symbolsk udtryk for de undertrykte samfundsklassers oprør imod de økonomiske, politiske, kulturelle og videnskabelige elitors herredømme over det offentlige meningsrum (Fiske, 1987; 1992). Fiske hævder (inspireret af de Certeaus teorier om de undertryktes symbolske „krybskytteri“ imod magthaverne), at dette oprør har rod i almindelige menneskers hverdagsliv, og at det italesætter politisk ukorrekte perspektiver på samfundsudviklingen og overtræder gældende normer for etisk og upartisk journalistik. Eksempler fra den danske virkelighed kunne være *Ekstra Bladets* „fremmedkampagne“ og tabloidpressens brug af paparazzi-metoder over for de kendte. I vores undersøgelse kan tabloidavisernes og tv-nyhedernes populistiske kampagne for en ældrebolig til den kræftsyge Aksel Jensen være et eksempel (se kapitel 13).

Den hollandske medieforsker Liesbet van Zoonen deler Fiskes udgangspunkt og fremhæver, hvad man kunne kalde „det lødige i det vulgære“. Hun hævder det synspunkt, at der under tabloidjournalistikens udskjelser ligger anvisninger på demokratisk sunde handlingsformer, at det faktisk er tabloidjournalistikken fortjeneste, at det usigelige bliver sagt, at de herskende sandheder bliver anfægtet. Et dansk eksempel kunne her være de danske mediers udskældte italesættelse af „sandheden“ om flygtninge og indvandrere, som ikke får lov til at komme til udtryk i den offentlige debat i Sverige. Senest har van Zoonen påvist paralleller mellem på den ene side ideel vælgeradfærd i det parlamentariske demokrati, og på den anden side den seer-adfærd, man ser omkring *Big Brother*-fænomenet: Yngre seeres intense engagement i programmet, deres livlige debatter om personer og begivenheder i *Big Brother* i chat-fora, og deres deltagelse i demokratiske afstemninger om, hvilke deltagere der i kraft af deres menneskelige egenskaber og livsprojekter går videre i eksperimentet henholdsvis stemmes ud (van Zoonen, 2003). Hendes generelle vurdering af nyere politisk journalistik er, at den repræsenterer et forsøg på at helbrede et svækket demokrati: Populærpolitisk journalistik kan ses som et forsøg på at genoprette forholdet mellem politikere og vælgere, mellem folket og

dets repræsentanter, og at genvinde den nødvendige følelse af fællesskab mellem folkevalgte og deres offentligheder (van Zoonen, 1998; se også Street, 2000; Corner, 2000).

Der findes således stemmer i medieforskerverdenen – og i den danske debat (Pedersen m.fl., 2000), der forsøger at give modspil til den demokratiske bekymring. Men de er relativt sjældne, og de fremstår ofte som et kuriosum i forhold til den seriøse medie- og journalistikforskning.

Problemet med bekymringen over udviklingen i medieindholdet på demokratiets vegne er, at den overvejende er begrundet i forskeres og intellektuelles analyser og iagttagelser af medieindholdet og/eller af kommercialiseringen og koncentrationen af medievirksomhederne og dennes indvirkning på mediernes indhold og æstetik. Der findes meget få analyser af, hvordan borgerne bruger – eller ikke bruger – medierne i hverdagen som led i deres demokratiske myndiggørelse. Det er på den baggrund, at vi i denne bog sætter fokus på borgernes brug af medierne til at orientere sig om, hvad der foregår i samfundet omkring dem, lokalt, nationalt og internationalt, og på samspillet mellem mediernes italesættelse af politik og borgernes italesættelse af politik.

MEDIERNE, BORGERNE OG DEN POLITISKE OFFENTLIGHED

Vi mener, at enhver diskussion og vurdering af mediernes politiske definitionsmagt i samfundet må tage udgangspunkt i undersøgelser af, hvordan medierne konkret spiller sammen med borgerne i den offentlige meningsdannelsesproces. Der er i dag almindelig konsensus iblandt medieforskere om, at dette samspil, især som følge af mediernes kommercialisering og konkurrence, foregår under *et grundvilkår, som kan betegnes „modtager-orientering“*, dvs. at al massemedieret kommunikation må rette ind efter modtagernes værdier, holdninger og ønsker.

For os giver det anledning til at støve den antropologisk inspirerede teori om *medierne som samfundets skjald* af og indstille vores undersøgelses optik derefter. Teorien, der er beslægtet med teorien om medierne som „kulturelt forum“ (Newcomb & Hirsch, 1984), er udviklet af Fiske og Hartley (1978), med henblik på nationalt tv som kommunikations- og offentlighedsform men kan udvides til en generel teori om alle former for massemedieret kommunikation, der fungerer med modtagerorientering som et grundvilkår. Ifølge den udvidede teori fungerer medierne i rollen som skjald kort og

godt som et socialt ritual, hvorigennem en kultur kommunikerer med sin kollektive bevidsthed:

For at dække denne forestilling (...) har vi opkastet den ide at anskue fjernsynet som vores kulturs *skjald*. Fjernsynet opfylder en „skjaldefunktion“ for kulturen og for alle de forskellige individer, som lever i den. (...) Når vi bruger udtrykket *skjald* er det for at understrege visse egenskaber, som er fælles for fjernsynsbudskabets mangfoldige ophav og for mere klassiske skjaldeytringer. (...) skjalden fungerer i den traditionelle opfattelse som en instans, der ud fra kulturens forhåndenværende sproglige ressourcer sammensætter en række bevidst strukturerede budskaber, hvis funktion er at kommunikere et selvbekræftende billede af kulturens medlemmer (Fiske & Hartley, 1978: 85).

Fiske og Hartley påpeger, at både den klassiske skjald og fjernsynet/medierne er centralt placerede i deres kultur, ligesom det gælder for dem begge, at den virkelige ophavsmand bag såvel skjaldens som mediernes budskaber er det publikum, som de deler kommunikativt og kulturelt fællesskab med. Begge fungerer under en kulturel logik, der får dem til at bestræbe sig på at tale ud fra et fælles samlingspunkt, eller – når det ikke er muligt – at udstille de forenelige eller uforenelige positioner, som samfundet rummer, så de bliver synlige for samfundets medlemmer.

Det væsentlige ved denne opfattelse af mediernes skjalderolle i samfundet er, at den i stedet for simple magt- og årsagsrelationer betoner gensidigheden og samspillet imellem medier og borgere i den kollektive konstruktion af samfundets diskursive univers: Mediernes kommunikative virke ses som præget af en vekselvirkning imellem en aldrig helt stabiliseret konsensustilstand (der blandt andet manifesterer sig som taget-for-givne holdninger), og de sprækker i enigheden, der dukker op som diskursive konflikter og ambivalenser, i både medie- og borgerdiskurser.

Vores undersøgelse af forholdet mellem medier og borgere/samfund foregår altså inden for rammerne af et diskursteoretisk magtbegreb, der kompleksificerer, hvad magt overhovedet er. Vi er således grundlæggende enige med Tore Slaatta, der har analyseret den norske medieorden som led i den norske magtudredning (Slaatta, 2003), og i sin rapport kritiserer den udbredte tendens til, at „mediernes magt“ behandles og omtales, som om den skulle findes som en éntydig, objektiv størrelse, som en kraft som medierne *en bloc* har“ (Slaatta, 2003: 14). Han fremhæver, at der er stor uenighed om, hvad mediernes magt egentlig består i, men at der på det helt banale plan egentlig ikke er stor tvivl om, hvordan denne magt kommer til

udtryk: „Mediernes virkemåder og magt er nemlig overordentlig synlige, velbeskrevet og alment forstået, både blandt folk flest og blandt mediernes professionelle udøvere“ (Slaatta, 2003: 13).

På enkeltstatsniveau kan medierne jo ofte gennemtrumfe et virkelighedsbillede, som andre samfundsaktører mere eller mindre godvilligt må handle ud fra. Her er det, som Slaatta siger, „let at forstå at mediernes magt forstås som næsten ubegribelig stor“ (Slaatta, 2003: 13). Et eksempel kunne være *Politikens* påpegning af danske skoleelevers manglende geografikundskaber (efteråret 2003), der allerede i skrivende stund har fået undervisningsministeren og et flertal af politiske partier til at planlægge et lovindgreb, der skal styrke geografiundervisningen i folkeskolens højeste klasser. Et andet eksempel er den allerede nævnte sag om den kræftsyge mand, som vi analyserer nedenfor, og som fik mobiliseret et stort antal politikere til fordel for sin sag.

Vores diskursanalytiske pointe er, at i alle disse sager, hvor mediernes dagsordensættende rolle er ubestridelig, foregår italesættelsen af sagen inden for rammerne af værdi- og holdningssæt, der allerede findes hos store grupper af borgere. Det vil sige, at medierne også i sådanne tilfælde magtmæssigt fungerer som det, vi med Fiske og Hartley kalder „samfundets skjald“, dvs. som italesættere af samfundets kollektive dialog med sig selv.

Det er disse værdi- og holdningssæt, vi vil forsøge at fremanalysere i vores undersøgelse, hvor vi vil afdække, hvordan „politik“ i bred forstand italesættes gennem en række politiske fortolkningsrepertoarer i henholdsvis medie- og borgerdiskurser. Vi vil se nærmere på, hvilke stemmer der kommer til orde i disse diskurser, og på hvordan de indgår i dominans- og underordningsrelationer med hinanden og dermed på, hvordan „det politiske“ overhovedet får eksistens (bliver konstitueret) diskursivt i det danske samfund.

For os består det at indkredse mediernes magt ikke i at udpege nogen, der foretager sig noget odiøst, men i selve det at skabe en ny erkendelse om magtens kompleksitet i medialiserede samfund – at „gøre det muligt at se nye sammenhænge og muligheder, som udfordrer etablerede forståelser af magt, og som i næste omgang kan øge den enkeltes og det kollektive handlingsrum i forhold til det at påvirke og ændre de eksisterende magtrelationer“ (Slaatta, 2003: 230). Vi håber, at vi med vores sammenlignende analyse af mediernes og borgernes forskellige italesættelser af politik kan udfordre de etablerede og hårdnakkede opfattelser af, hvad mediemagt er, og at erkendelsen af, at magtrelationen mellem medier og borgere er

„kompleks og tovejs“ (Gamson, 1992), kan skabe bevidsthed om borgernes organiserede og individuelle muligheder for politisk handling.

Mediernes rolle i magtkredsløbet består for os at se i at offentliggøre mosaikken af samfundets forskellige stemmer gennem italesættelsen af dem i tekster, lyd og billeder, som vi møder i aviser, radio, tv og på nettet. Herigennem sættes forskellige måder at se verden på i spil i det offentlige rum og indgår som diskursive ressourcer i de mangfoldige samtaler rundt omkring i hverdagen.

Vi undersøger også, hvordan de diskursive ressourcer, som medierne stiller til rådighed inden for rammerne af skjaldelogikken, så forvaltes af borgerne i deres daglige brug af medierne til at holde sig orienterede om, hvad der sker i verden omkring dem.

NOTE

- 1 „Italesættelse“ er et diskursanalytisk begreb, der betegner det at give noget eksistens gennem selve den måde, man taler om det på. „Politik“ kan for eksempel italesættes på talrige måder: Som noget der foregår i parlamentariske forsamlinger; som noget der foregår i folkelige bevægelser; eller som noget den enkelte borger praktiserer i sin hverdag, fx gennem politisk forbrug. Måden, „politik“ italesættes på, får konsekvenser for, hvad man opfatter som politiske spørgsmål, hvordan man kan forholde sig til politik, og hvordan man kan agere politisk som borger. Medierne italesætter politik på mange forskellige måder, men ofte vil der være tale om, at én eller nogle få måder at italesætte politik på dominerer over andre.